

LUND UNIVERSITY

Forskningsprojektet "Det medeltida Alvastra"

Ersgård, Lars

Published in:

Helgonets boning : studier från forskningsprojektet "Det medeltida Alvastra"

2006

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Ersgård, L. (2006). Forskningsprojektet "Det medeltida Alvastra". I L. Ersgård (Red.), *Helgonets boning : studier från forskningsprojektet "Det medeltida Alvastra"* (Vol. 5, s. 9-22). Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

HELGONETS BONING

Lund Studies in Historical Archaeology 5

HELGONETS BONING

STUDIER FRÅN FORSKNINGSPROJEKTET
”DET MEDELTIDA ALVA STRA”

Red. Lars Ersgård

Helgonets boning
Studier från forskningsprojektet ”Det medeltida Alvastra”

Grafisk formgivning: Thomas Hansson

Engelsk språkgranskning: Gwilym Williams

Tryck: Grahns Tryckeri AB, Lund 2006

Distribution: Almqvist & Wiksell International

ISBN-10: 91-22-02162-0

ISBN 13: 978-91-22-02162-9

ISSN 1653-1183

Tryckt med bidrag från Axel och Margaret Ax:son
Johnsons stiftelse för allmännyttiga ändamål

Bilden på pärmens framsida visar det södra sidoskeppet
i klosterkyrkan i Alvastra (foto: Bengt Lundberg, RAÄ).
Baksidans bild visar en lockhäll till en tidigmedeltida grav-
kista, funnen i S:t Lars kyrka i Linköping (foto: Rikard
Hedvall & Hanna Menader).

Innehåll

Hans Andersson

Förord

s. 7

Lars Ersgård

Forskningsprojektet ”Det medeltida Alvastra”

s. 9

Lars Ersgård

Dödens berg och Guds hus – förfäderskult, kristnande och klostret i Alvastra i den tidiga medeltidens Östergötland

s. 23

Marie Holmström

Makten och Himmelriket. Kontinentala kontakter och föränderliga förbindelser i det medeltida Alvastra och Linköpings stift

s. 141

Förord

Alla som arbetat med projekt i någon form vet att det är lätt att starta projekt men svårare att avsluta dem. Det beror inte på någon lättja eller överksamhet utan snarare att projektets arbete ständigt öppnar upp för nya frågor och perspektiv. När den här volymen publiceras är det drygt 14 år sedan som projektet *”Det medeltida Alvastra: en tvärvetenskaplig studie kring organisation, ekonomi och social struktur”* startades. De tog sin utgångspunkt i ett geografiskt område som varit föremål för många arkeologiska undersökningar, både förhistoriska och medeltida. Det är ett område som varit föremål för vetenskapliga diskussioner kring det äldsta Sverige och kring den äldsta klosteretableringen i landet i långt över hundra år: Alvastra-området.

De medeltida lämningarna är många: ”Sverkersgården” och Alvastra kloster är några av de mest markanta. Men den vetenskapliga kontexten och samhället ändrar sig över tiden. Varje tid lägger sina perspektiv till debatten. Uppsatserna i den här volymen är alltså i hög grad inlägg i en pågående vetenskaplig diskussion. Som framgår av Lars Ersgårds inledning var det detta, som låg bakom att än en gång sätta spaden i marken kring ”Sverkersgården” och andra platser i området. I den här volymen publiceras förutom en beskrivning av projektet som sådant två uppsatser av Lars Ersgård resp. Marie Holmström, som utarbetats oberoende av varandra och som har olika perspektiv på hur områdets lämningar kan tolkas. Det är värt att notera att projektgruppen redan publicerat artiklar med anknytning till projektet. En förteckning över arbetena finns i den inledande uppsatsen om projektet. Det här sättet att arbeta innebär naturligtvis risk för vissa upprepningar och dubbleringar, men vi har menat att det är viktigt, att uppsatserna också kan stå för sig själva.

Det som varit nytt i detta projekt i förhållande till tidigare vetenskapliga insatser i området har varit den tvärvetenskapliga inriktningen. Det återspeglar sig i projektets samlade produktion. De olika författarna har diskuterat de medeltida anläggningarna i området, landskapet i vilka de ligger, men också anläggningar i regionen som på ett eller annat sätt påverkats av vad som hände i Alvastra-området under äldre medeltid. Vi hoppas att projektet därvid lagt en tämligen bred plattform för fortsatta studier i detta område, så centralt i det tidigmedeltida Sverige.

Det arbete som utförts skulle naturligtvis inte ha varit möjligt utan en frikostig anslagsgivare,

Axel och Margaret Ax:son Johnsons stiftelse för allmännyttiga ändamål. Ett varmt tack för det förtroendet! Ett tack också till projektdeltagarna för deras engagerade medverkan liksom till de arkeologer som var involverade i fältundersökningarna ett antal somrar.

Projektet har formellt sorterat under Arkeologiska institutionen vid Lunds universitet (numera institutionen för arkeologi och antikens historia) med mig som projektledare.

Slutligen en högst personlig kommentar. Det har under de senare åren hänt så mycket, när det gäller medeltidsarkeologi på olika håll i Östergötland att jag hoppas att någon tar initiativ till att ge ut en syntes med nya perspektiv på landskapets medeltid. Jag menar, att det skulle ligga rätt i tiden, men framför allt att det gäller att ta ett helhetsgrepp över denna viktiga period i landskapets historia (och i Sveriges).

Lund den 25 september 2006

Hans Andersson
Professor em. i medeltidsarkeologi

Lars Ersgård

Forskningsprojektet ”Det medeltida Alvastra”

BAKGRUND OCH SYFTE

Denna bok presenterar några av resultaten från forskningsprojektet ”Det medeltida Alvastra”. Projektet startades 1992 och bar den fullständiga titeln *”Det medeltida Alvastra: en tvärvetenskaplig studie kring organisation, ekonomi och social struktur”*. Tre discipliner samverkade i projektarbetet - historisk kulturgeografi, konstvetenskap och medeltidsarkeologi. Deltagare i projektet har varit: Ann Catherine Bonnier, Konstvetenskapliga institutionen i Stockholm, Clas Tollin, Kulturgeografiska institutionen i Stockholm samt Lars Ersgård och Marie Holmström, båda från medeltidsavdelningen vid Arkeologiska institutionen i Lund. Som projektledare har Hans Andersson fungerat, professor i medeltidsarkeologi vid sistnämnda institution. Arkeologiska institutionen i Lund har också varit formell huvudman för projektet, vars arbete bekostats med medel från Axel och Margaret Ax:son Johnsons stiftelse för allmännyttiga ändamål.

Alvastra beläget invid Vättern i västra Östergötland och området där omkring utgör en av de klassiska arkeologiska undersökningsplatserna i Sverige. Ursprungligen uppmärksammat för utgrävningarna av den märkliga stenålderslokalen Alvastra pålbyggnad kom detta område snart att bli känt även för sina medeltida lämningar. Detta kan utan tvekan sägas vara en persons förtjänst, nämligen arkeologen Otto Frödin. Han började sin verksamhet i Alvastra som stenåldersarkeolog i samband med undersökningen av pålbyggnaden men kom efterhand att alltmer intressera sig för medeltiden i området. År 1916 inledde han undersökningarna av de

båda byggnadslämningarna ”Sverkersgården” och ”Sverkerskapellet” och var från början av 1920-talet och under en lång följd av år sysselsatt med att arkeologiskt kartlägga de omfattande resterna av cistercienserklostret i Alvastra. Efter Frödins död 1953 avslutades klosterundersökningarna och under tiden fram till 1990-talet kom det arkeologiska intresset för Alvastras medeltid att vara tämligen begränsat.

Otto Frödins utgrävning av Alvastra kloster är ett uttryck för det stora intresse som framför allt konsthistoriker och arkeologer kom att ägna de svenska cistercienserklostren under första hälften av 1900-talet. Någon utförlig översikt över svensk klosterforskning skall inte presenteras här eftersom en dylik finns att tillgå i Elisabet Regners nyligen utgivna avhandling *”Den reformerade världen”*. Några kommentarer kring hur 1990-talets Alvastraprojekt förhåller sig till såväl den äldre klosterforskningen som dagens måste dock göras.

Den tidiga 1900-talsforskningen förlade sitt vetenskapliga fokus på cistercienserklostret som ett unikt arkitektoniskt monument och som religiös institution med en betydande innovativ och normativ funktion i det medeltida samhället. Studiet kom sålunda att riktas mot den enskilda anläggningen. Under det sena 1900-talet har emellertid forskningsintresset alltmer kommit att vändas mot den historiska kontexten kring klostren och den komplicerade relationen mellan klosteridealen och politiska, sociala och kulturella förhållanden i det medeltida samhället har blivit en dominerande problemställning.

Det projekt som 1992 startades kring det medeltida Alvastra har sina rötter i denna teoretiska nyorientering. Dess intresse var mycket uttalat riktat mot relationen mellan klostret och det omgivande samhället. Vilka var förutsättningarna för att ett utifrån kommande fenomen som klosterväsendet med ursprung i en kontinental, kristen kultur skulle kunna etableras i det tidigmedeltida nordiska samhället? Hur interagerade klostret – socialt, religiöst, ekonomiskt – med detta samhälle. Vilken konkret effekt fick klostret på landskapet i vilket det grundades? Därmed kom en rad centrala forskningsfält att beröras såsom den sociala och politiska utvecklingen under tidig medeltid i Sverige, kristnandet och framväxten av kyrklig topografi, den feudala exploateringen av landskapet etc.

Som utgångspunkter för projektets arbete definierades följande problemområden.

- *Den äldre rumsliga strukturen i bygderna kring Alvastra.* Till detta problemkomplex anknyter frågor kring ägoförhållanden och social struktur i området under medeltiden. I vilken grad utövade cistercienser-klostret i Alvastra, som efterhand blev en av de största jordägarna i Östergötland, en bestående rumslig påverkan på det omgivande landskapet, synlig exempelvis i socken-och bystrukturen?
- *Cistercienserklostret och utvecklingen av den medeltida kyrkoarkitekturen i västra Östergötland.* Denna del av landskapet uppvisar en påtaglig koncentration av tidigmedeltida stenkyrkor. Ett stort antal av dessa är bevarade och håller i åtskilliga fall hög arkitektonisk kvalitet. Med hjälp av moderna dateringsmetoder vet vi idag att stenkyrkobyggandet i detta område inleds under 1100-talets första decennier, cistercienserklostret grundas. I vilken utsträckning har cistercienserordens arkitektoniska ideal influerat det tidigmedeltida kyrkobyggandet i Östergötland?
- *Klosterlandskapet med särskild fokusering på dess sociala och ekonomiska organisation.* Kontinental klosterforskning har kunnat visa hur det i anslutning till cistercienserklostren växte fram ett specifikt produktionslandskap. Här kunde en rad olika ekonomiska aktiviteter försiggå såsom järnframställning, tegelslagning, garvning etc., aktiviteter som initierades och organiserades från klostret. Det finns spridda indikationer på att dylika företeelser existerat i anslutning till de svenska cistercienserklostren men forskning kring denna problematik har fram till 1990-talet i ringa utsträckning bedrivits på nordiskt område. I Alvastra påträffades i samband med Otto Frödins undersökningar i området mellan Ålebäcken och den medeltida byggnadslämningen "Sverkerskapellet" spår efter medeltida tegelslagning, kvarndrift och fiske. Har dessa verksamheter varit knutna till klostret och hur har de i så fall varit organiserade?

- *Sociopolitiska och kulturella förhållanden i västra Östergötland vid tiden för klostrets grundande.* Enligt en allmänt vedertagen uppfattning har initiativet till etableringen av klostret i Alvastra kommit från den högsta sociala eliten i det tidigmedeltida Sverige, närmare bestämt från den inflytelserika Sverkersätten, som hade sin maktbas i den västra delen av Östergötland. Grundandet av klostret kan uppfattas som ett uttryck för en ny maktstrategi som måste betraktas mot bakgrund av den tidiga medeltidens omvälvande samhällsförändring. Denna process kan studeras ur såväl ett socio-politiskt som ett kulturellt-mentalt perspektiv. En kartläggning av den tidigmedeltida bebyggelsesituationen i Alvastraområdet skulle kunna ge en ökad insikt om de komplicerade orsaks-sammanhangen bakom klostrets tillkomst. Varför etablerades det just i detta område och vilka var de inblandade aktörernas speciella avsikter med grundandet. Av särskilt intresse för projektet i detta sammanhang har lämningarna efter den tidigmedeltida kryptkyrkobyggnaden ”Sverkersgården” varit och den till denna kyrka anslutande gravplatsen. Vilken funktion har denna märkliga anläggning haft och vilken har dess relation varit till klostret, beläget endast några hundra meter öster om nämnda kryptkyrka?

GENOMFÖRANDET

Projektets insatser kom i huvudsak att äga rum inom ett område som begränsades av sjön Vättern i väster, den långsträckt bergsformationen Omberg i norr, den nuvarande Riksväg 50 i öster samt vattendraget Ålebäcken i söder (se fig. 1). Som ovan nämndes kunde Otto Frödin redan under första hälften av 1900-talet identifiera och beskriva de centrala elementen i en medeltida topografi i detta område, nämligen de båda byggnadslämningarna ”Sverkerskapellet” och ”Sverkersgården” samt själva klosteranläggningen i Alvastra. Mycket av projektets arbete kom att ske i anslutning till de två förstnämnda anläggningarna.

Ett brett tvärvetenskapligt angreppssätt kom att från första början prägla projektets insatser i fält. Kulturgeografisk inventering och ytkartering tillämpades vid sidan av fosfatkartering och konventionell arkeologisk

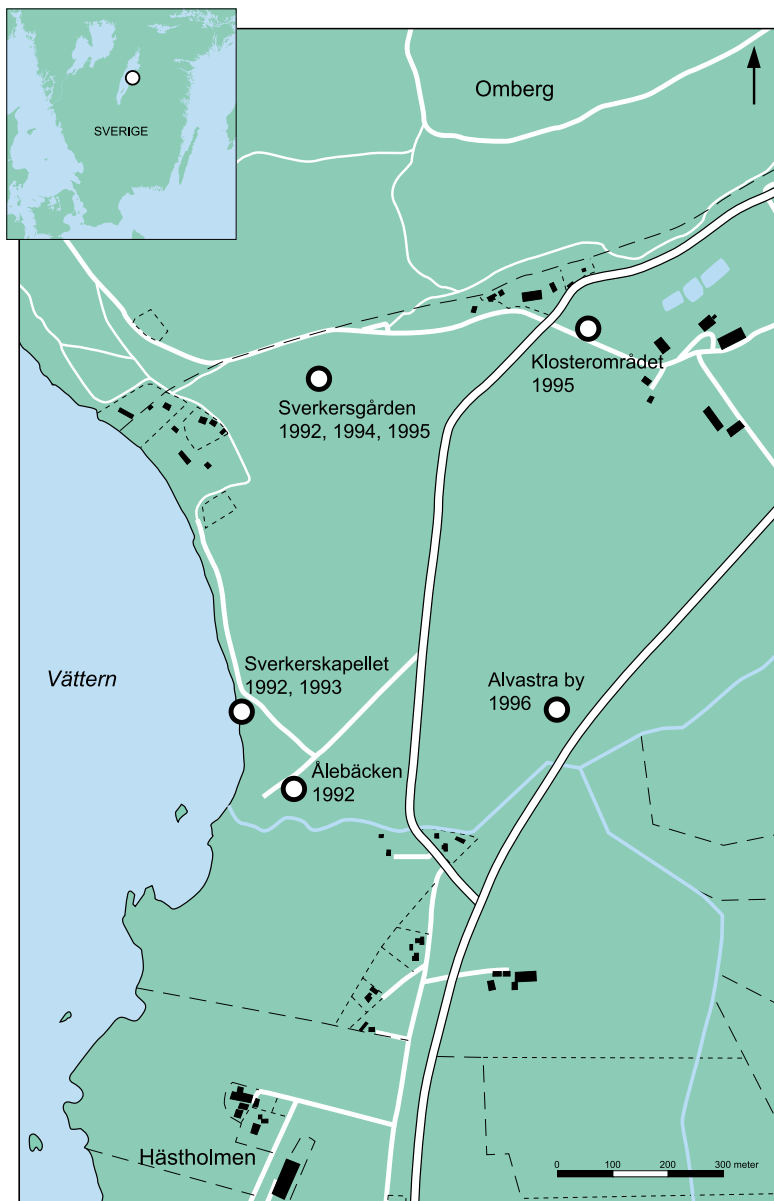

Fig. 1. Översikt över arkeologiska undersökningar i Alvastraområdet, utförda inom ramen för projektet Det medeltida Alvastra 1992-96.

undersökning. Dessa metoder kombinerades med studier av äldre kartmaterial och historiska urkunder. Fältarbetena ägde rum under fem säsonger åren 1992-96. Förutom de fyra inledningsvis nämnda projektmedlemmarna deltog följande personer i fältarbetet: Anna Bergman, Helene Bornahlkvist, Ragnhild Fernholm, Lena Flodin, Marianne Foghammar, Rikard Hedvall, Ann-Mari Hållans, Karin Lindeblad, Lena Lindgren-Hertz, Ann-Lili Nielsen och Cecilia Åqvist. Pär Connelid har varit behjälplig med upprättande av koordinatsystem och inmätning av utgrävningsschakt. Anna Bergman och Lena Flodin har sammanställt grävningssrapporterna.

1992 ÅRS UNDERSÖKNINGAR

Projektarbetet inleddes under våren 1992. Detta kom i sitt begynnelsestadium att omfatta genomgångar av äldre arkivmaterial samt fältkarteringar och arkeologiska provundersökningar. En excerpering och analys företogs av äldre kartmaterial över Alvastraområdet samt över större delen av V.Tollstads socken, dvs. den socken i vilken Alvastra är belägen. Detta arbete möjliggjorde upprättandet av ett historiskt kartöverlägg över området. Härigenom kunde läget fixeras för den under 1700-talet avhysta Alvastra by, belägen ca 500 meter söder om klosteranläggningen. Vidare gjordes en översiktlig genomgång av dokumentationsmaterial från äldre arkeologiska undersökningar samt av för projektet relevant litteratur.

Under 1992 företogs också fält- och fosfatkarteringar över områden i anslutning till Ålebäcken och "Sverkerskapellet" samt den ovan nämnda Alvastra by. Syftet med fältkarteringarna var att upprätta detaljerade kartor över synliga lämningar av äldre bebyggelse och verksamheter i området. Dessa omfattade ruinen efter "Sverkerskapellet" samt företeelser i närheten av Ålebäcken såsom grunden av ett murat hus, lämningar efter kvarndrift och tegelslagning samt en vallanläggning av oklar funktion. En karta i skala 1:1000 upprättades över området mellan Ålebäckens mynning och "Sverkerskapellet".

Fosfatkarteringarna, vars syfte var att lokalisera och avgränsa äldre bebyggelselägen i området, genomfördes i åkrarna söder, öster och norr om "Sverkerskapellet" samt i det område där enligt kartanalysen den avhysta Alvastra by varit belägen. Ca 50 meter söder om "Sverkerskapellet"

uppmättes höga fosfatvärden inom ett begränsat område, vilket indikerade lämningar efter äldre mänsklig aktivitet. Höga fosfatvärden erhöles även i ett område i anslutning till bytomten.

Arkeologiska provundersökningar företogs i området mellan Ålebäcken och "Sverkerskapellet". Ett schakt förlades i anslutning till en husgrund strax norr om Ålebäcken, två schakt till åkern mellan Ålebäcken och "Sverkerskapellet", där höga fosfatvärden registrerats, samt ett schakt omedelbart söder om "Sverkerskapellet". Äldre kulturlager och bebyggelseämningar påträffades i samtliga schakt. Kulturlagren har preliminärt kunnat dateras till 1200- och 1300-talen. I schakten påträffades bl.a. ett flertal nätsänken samt ett viktod, fynd som indikerar fiske och merkantil verksamhet. Ett större djurbensmaterial insamlades också.

En provundersökning i form av ett mindre schakt företogs även vid "Sverkersgården", dvs. den ovan nämnda ruinen av den tidigmedeltida kryptkyrkan som är belägen på Ombergs sydsluttning strax väster om Alvastra kloster. Enligt Otto Frödins hypotes skulle denna anläggning ha ingått i en tidigmedeltida storgård tillhörig Sverkersätten. Syftet med 1992 års schakt på denna plats var sålunda att söka fastställa eventuell förekomst av bebyggelse samtida med kryptkyrkan. Kulturlager och bebyggelseämningar påträffades i schaktet, vilka emellertid genom ¹⁴C-analys visade sig tillhöra äldre järnålder och därmed inte kunde knytas till den tidigmedeltida anläggningen.

1993 ÅRS UNDERSÖKNINGAR

Projektets arbete under 1993 omfattade på samma sätt som året innan såväl arkivgenomgångar som insatser i fält. En nyöversättning företogs av dokument som rörde klostrets äldsta historia. Dessa omfattade ett antal brev författade på medeltidslatin från åren 1208-1311. Översättningen gjordes av Claes Gejrot på Riksarkivet i Stockholm. Syftet med översättningen var att texterna skulle fungera som en faktabas för kommande arbeten inom projektet. Vidare gjordes även en genomgång och skriftlig sammanställning av Otto Frödins undersökningar från 1910-talet i "Sverkerskapellet" och "Sverkersgården". Syftet med denna genomgång var att göra en kritisk granskning av de äldre resultaten från dessa anläggningar och att ytterligare söka klarlägga frågor kring kronologi och funktion.

De arkeologiska undersökningarna under 1993 förlades i sin helhet till byggnadslämningen ”Sverkerskapellet”, som utgörs av synliga murlämningar av rektangulär form invid stranden av Vättern. Syftet var att komplettera resultaten från föregående år på denna plats och söka en mera detaljerad information om byggnadens funktion och dess relation till det omgivande området. Ett sökschakt upptogs inne i byggnaden samt en större yta söder om denna. Resultaten tyder på att kapellet ingått i ett större komplex av anläggningar med olika ekonomiska funktioner. Fynd av silvermynt indikerar att de påträffade kulturlagren och anläggningarna härrör från skedet 1200-och 1300-talen, vilket överensstämmer med tidigare dateringar. De undersökta lämningarnas karaktär gav anledning till att ifrågasätta Otto Frödins tolkning av byggnaden som ett kapell. Mycket tyder på att denna åtminstone under någon period haft en rent ekonomisk funktion och eventuellt kan sättas i samband med aktiviteter som fiske, skinnberedning och metallhantering.

Under 1993 företogs även en fosfatkartering kring ”Sverkersgården” vilken visade på höga fosfatvärden framför allt norr och söder om denna anläggning.

1994 ÅRS UNDERSÖKNINGAR

1994 års arkeologiska undersökning företogs i området vid ”Sverkersgården”, den tidigmedeltida kryptkyrka som undersöktes av Otto Frödin under åren 1916-21. Området i kryptkyrkans närhet rymmer en komplicerad arkeologisk kontext bestående av megalitgravar från yngre stenålder, brandgravar och boplatzlämningar från järnålder samt en större gravplats av kristen karaktär, vilken antagits vara tidigmedeltida. Undersökningen 1994 företogs i den sistnämnda och syftade till att närmare utreda dess kronologi och karaktär samt relationen till den närbelägna kryptkyrkan. Den omfattade ett schakt om tjugofem kvadratmeter i mitten av gravplatsen vars yta med hjälp av Frödins sökschakt kunnat rekonstrueras till ca 3325 kvadratmeter. I detta schakt påträffades de intakta skeletten efter tjugosex individer samt omrörda ben från ytterligare tjugo individer. Detta ger en hög gravtäthet om 1,8 gravar per kvadratmeter. Ett antal ¹⁴C-dateringar ger vid handen att gravplatsen utnyttjats i första hand under 1000-och 1100-talen.

Fig. 2. Delar av projektgruppen på Visingsös nordspets våren 1994. I fjärran skymtar Omberg. Foto: L. Ersgård.

En flygfotografering av undersökningsområdet vid Alvastra företogs under våren 1994. Ett av de viktigare resultaten av denna var att läget för den ovan nämnda Alvastra by, som nerlagts på 1600-talet, nu kunde närmare lokaliseras.

Under 1994 företogs även en studieresa till England av två av projektets deltagare. Under resan studerades engelska kloster bl.a. i Glastonbury där en kapelliknande byggnad, tolkad som ett fiskehus, väckte stort intresse på grund av dess likheter med "Sverkerskapellet" vid Alvastra. I samband med resan etablerades kontakter med ett flertal framstående engelska kyrko- och klosterforskare.

1995 ÅRS UNDERSÖKNINGAR

Under 1995 gjordes undersökningar i den västra delen av det primära klosterområdet invid den nuvarande Alvastra gård. Syftet var att klargöra

eventuell förekomst av tidigmedeltida bebyggelse äldre än själva klosteranläggningen. I det aktuella området, som idag utnyttjas som betesmark, upptogs ett antal sökschakt, vilka förlades i anslutning till några synliga indikationer i markytan i form av en terrasskant och husgrundslänkande formationer. Resultaten av schakten blev dock negativt; inga lämningar eller fynd påträffades på de undersökta ytorna.

Undersökningar utfördes även vid "Sverkersgården" där syftet var att söka avgränsa den ovan nämnda tidigmedeltida gravplatsen åt öster samt att inhämta ytterligare information om det kulturlager från järnålder, som påträffats norr om "Sverkersgården" vid 1992 års undersökning. Strax öster om "Sverkersgården" upptogs ett smalare sökschakt vilket senare utvidgades till en större yta. Här påträffades det kulturlager, vilket tidigare konstaterats i området och som genom keramikfynd och ¹⁴C-analyser daterats till äldre järnålder. I schaktet framkom även en anläggning från ett något yngre skede, som kunde tolkas som någon form av verkstadsugn. Fynd av degelfragment i anslutning till denna anläggning indikerade gjuteriverksamhet. Genom ¹⁴C-analys kunde den dateras till äldre vikingatid, 700-800-tal. Några större stenskodda stolphål påträffades även men kunde inte närmare dateras. Inga tidigmedeltida gravar hittades vid undersökningen, vilket bekräftade det tidigare antagandet att kryptkyrkoanläggningen "Sverkersgården" var belägen i gravplatsens östra kant. Ingen bebyggelse eller andra lämningar samtida med kryptkyrkan eller gravplatsen påträffades vid 1995 års undersökning.

1996 ÅRS UNDERSÖKNINGAR

Under 1996 företogs undersökningar på platsen för Alvastra by, som är känd från en 1600-talskarta och som varit belägen sydväst om Alvastra kloster. Byn skall enligt kartan ha omfattat tre gårdar samt en större ladugård under 1600-talet men har av allt döma försvunnit redan under 1700-talet. Dess läge i dagens landskap kunde närmare lokaliseras via indikationer på flygfoton samt en fosfatkartering som givit förhöjda värden i det aktuella området. En primär uppgift var att klargöra om byn ingått i det medeltida "klosterlandskapet" eller om den varit ett senare fenomen med anknytning till den eftermedeltida kungsgården. Målen för 1996 års undersökning var därför att datera lämningarna efter byn samt att utröna

om det handlat om en bebyggelse med uteslutande agrara funktioner. Ett antal schakt grävdes med maskin över bytomtsområdet. I anslutning till dessa undersöktes mindre ytor för hand. I dessa schakt påträffades lämningar efter 1600-talets gårdsbebyggelse i form av syllstenar, gropar och en källarläggning. Karakteristiska fyndkategorier som rödgodskeramik och kritpipor gjorde det möjligt att kronologiskt avgränsa bebyggelselämningarna relativt väl. Under dessa fanns äldre kulturlager av mera diffus karaktär. Tre ¹⁴C-analyser företogs på material från dessa lager. Dateringarna härrör samtliga från olika förhistoriska epoker, senmesolitikum, tidigneolitikum samt äldre järnålder. Inga medeltida lämningar påträffades varför Alvastra by förefaller ha varit en rent eftermedeltida företeelse med enbart agrar funktion.

BEARBETNING OCH RESULTATSPRIDNING

Efter 1996 gjordes inga ytterligare fältinsatser inom projektets ramar utan bearbetningen av det nya källmaterialet inleddes utifrån de problemställningar som redovisades inledningsvis. Förutom projektdeltagarnas egna arbeten gjordes analyser av osteologiska materialen av Caroline Arcini och Mia Vretemark. Den förra bearbetade det humanosteologiska materialet från den tidigmedeltida gravplatsen vid Sverkersgården, den senare det animalosteologiska materialet från kulturlagerundersökningarna vid "Sverkerskapellet" resp. "Sverkersgården".

Redan tidigt kom projektet och dess resultat att i olika sammanhang förmedlas till omvärlden. 1994 publicerades en skrift i serien "Svenska kulturminnen" med titeln "Det medeltida Alvastra". Författare var två av projektdeltagarna, Marie Holmström och Clas Tollin. Skriften var ett led i en satsning från Riksantikvarieämbetet att levandegöra klostret i Alvastra och dess omgivning och innebar samtidigt en möjlighet att presentera aktuella projektresultat för en större publik. Från 1996 har delar av projektets resultat dessutom presenterats i följande artiklar:

Bonnier, A.C. Kyrkor, dopfuntar och gravmonument. *Kristnandet i Sverige. Gamla källor och nya perspektiv.* (red. Nilsson, B.) Projektet Sveriges kristnande. Publikationer.5. 1996.

- Bonnier, A.-C. Det tidiga kyrkobyggandet. *Kyrka - samhälle - stat. Från kristnande till etablerad kyrka* (red. Dahlbäck, G.). Finska Historiska Samfundet. Historiallinen Arkisto 110:3. 1997.
- Bonnier, A.-C. Medeltidens kyrkor. *Östergötland. Landskapets kyrkor*. Forskningsprojektet Sockenkyrkorna. Kulturarv och Bebyggelsehistoria. 2004.
- Ersgård, L. Religionsskiftet som social förändring. Om tidigmedeltida gravskick i Dalarna och Östergötland. *Religion från stenålder till medeltid. Artiklar baserade på Religionsarkeologiska nätverksgruppens konferens på Lövsadbruk den 1-3 december 1995*. (red. Engdahl, K. & Kaliff, A.) Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar nr 19. 1996.
- Holmström, M. Alvastra i statsbildningstid. *Forskaren i fält – en vänbok till Kristina Lamm*. (red. K. Andersson, A. Lagerlöf & A. Åkerlund.) Avdelningen för arkeologiska undersökningar, Skrifter nr 27. 1999.
- Tollin, C. Alvastra kloster och Sverkerätten. En rumslig studie av det tidigmedeltida ägoinnehavet. *Ny väg till medeltidsbrevnen*. (red. Gejrot, C. mfl.) Skrifter utgivna av Riksarkivet 18. 2002.

Denna bok innehåller två längre studier, som båda behandlar problem kring de sociopolitiska och kulturella förhållandena i Östergötland under tidig medeltid. De har också det gemensamt att de tar en utgångspunkt i den säregna byggnad, som Otto Frödin kallade Sverkersgården, och andra anläggningar i dess närhet. En del diskussioner av ganska likartad karaktär förekommer därför i de bägge texterna vilket en läsare förhoppningsvis kan ha överseende med. För övrigt behandlar de Alvastraområdet ur tämligen olikartade teoretiska infallsvinklar. Den ena, *”Dödens berg och Guds hus - förfäderskult, kristnande och klostret i Alvastra i den tidiga medeltidens Östergötland.”*, betraktar detta område i ett kulturellt och mentalt kristnandeperspektiv. Den andra, *”Makten och Himmelriket. Kontinentala kontakter och föränderliga förbindelser i det medeltida Alvastra och Linköpings stift”*, studerar det framför allt i ett kyrklig och maktpolitiskt perspektiv med särskild fokusering på de kontinentala influensernas betydelse för områdets utveckling.

SUMMARY

THE RESEARCH PROJECT “MEDIEVAL ALVASTRA”

The project started in 1992 with the full title “*Medieval Alvastra: an interdisciplinary study of organization, economy and social structure*”. Three disciplines were brought together within the project, namely historic environment, art history and medieval archaeology.

Alvastra is located on Lake Vättern in the province Östergötland in the middle of Sweden. This place has been the object of archaeological research since the beginning of the 20th century. In 1916, the archaeologist Otto Frödin started his excavations of medieval structures in the Alvastra area, which continued up to his death in 1953. For the most part, he was occupied with the investigation of the Cistercian monastery of Alvastra, founded in 1143.

The research project of the 1990s had its focus not on the monastic structure itself but on relations between the priory and the social hinterland. How did the monastery interact – socially, religiously and economically – with this society? The project focused on the following problems:

- The older spatial structure in the countryside around Alvastra.
- The Cistercian monastery and the development of the medieval, ecclesiastical architecture in the province of Östergötland.
- The monastic landscape especially concerning its social and economic organization
- Social and political conditions in the province of Östergötland at the time of establishment of the monastery

The project fieldwork was carried out between 1992 and 1996. It consisted of archaeological excavation and survey in combination with cartographic and archival research. The main part of the fieldwork took place in connection with two medieval buildings. One of these, the so-called

“*Sverkerskapellet*”, is located near the edge of Lake Vättern. It had been interpreted as a chapel by the archaeologist Otto Frödin. During the excavations in 1992-93, occupation deposits and traces of medieval settlement were found. However, the finds indicated economic activities such as trade and fishing.

The other structure was the so-called “*Sverkersgården*”, a small, 12th-century crypt-church on the southern slope of the Omberg Mountain. This building had already been discovered and excavated by Otto Frödin in the period 1916-21. In 1992-95 occupation layers and settlement from the Iron Age were also investigated in connection with the excavation of the crypt-church and the large cemetery, which dated from the 11th and 12th centuries. The graves investigated all evidenced Christian burial and the cemetery probably belongs to the very beginning of the process of Christianization.

The final excavation of the project was carried out in 1996 at a deserted village some kilometres south of the monastery. The settlement investigated dated to the 17th century and so the village cannot be interpreted in the context of the medieval and monastic evidence.

Since 1996 work on the results from the project has been carried out. So far preliminary results have been published in different articles. In this book two longer studies from the project are presented. The first of the studies deals with the issue of ancestor-cults and Christianization, using the empirical data from the eleventh- and twelfth-century cemetery as a point of departure. The latter discusses the significance of cultural contact with continental Europe, for a greater understanding of Alvastra in a wider context.